

PRŮVODNÍ ZPRÁVA K VÝSLEDKU TYPU SPECIALIZOVANÁ MAPA S ODBORNÝM OBSAHEM

MAPA TISKAŘSKÉ PRODUKCE ČECH A MORAVY DO ROKU 1800

<https://mapa.knihoveda.cz>

VÝSTUP PROJEKTU PROGRAMU NAKI

Knihověda.cz: Portál k dějinám české knižní kultury do roku 1800

(DG16P02H015)

<http://www.knihoveda.cz>

Průvodní zpráva k výsledku typu Specializovaná mapa s odborným obsahem

MAPA TISKAŘSKÉ PRODUKCE ČECH A MORAVY DO ROKU 1800

Specializovaná mapa s odborným obsahem (N_{map})

Dostupná na adrese: <https://mapa.knihoveda.cz>

Výsledek projektu programu NAKI [Knihověda.cz: Portál k dějinám české knižní kultury do roku 1800](https://knihoveda.cz) podpořeného v rámci programu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022, identifikační kód projektu DG16P02H015.

Praha, 2019

Knihovna AV ČR, v. v. i.

Autoři: PhDr. Lenka Veselá, Ph.D. - Bc. Vojtěch Šícha

Technické řešení: Ing. Václav Čermák

vesela@knav.cz

I. Cíle výsledku Specializovaná mapa s odborným obsahem, naplnění plánovaného cíle dle projektu, specifikace odlišností

Cílem webové aplikace *Mapa tiskařské produkce Čech a Moravy do roku 1800* je předložit široké veřejnosti interaktivní nástroj, který uživatelsky vstřícným způsobem zpřístupní data o české tiskařské produkci a to od zavedení knihtisku v českých zemích až do roku 1800, který je tradičně přijímán jako vývojový mezník v dějinách knihtisku.

Data o tiskařské produkci z dílen českých a moravských tiskařů byla dosud obsažena pouze ve specializovaných bibliografických databázích (*Knihopis českých a slovenských tisků* a *Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků do roku 1800*).¹ Tyto databáze navíc do nedávné doby obsahovaly neúplná a nekonzistentní data; kompletace a virtuální integrace těchto bibliografických databází se proto staly zásadní součástí projektu *Knihověda.cz* (podrobněji viz oddíl II., podkapitola Datové zdroje a metoda).

Webová aplikace si klade za cíl bibliograficky shromážděná data (jde celkem o více než 30 tisíc knih vydaných ve 44 městech) prezentovat zcela novým způsobem: vzhledem ke geografickému rozložení tiskařské produkce na území dnešní České republiky se jako nejvhodnější řešení jeví vizualizovat data prostřednictvím mapy. Záměrem bylo údaje o tiskařské produkci nejen zobrazit, ale i vytvořit plnohodnotný výzkumný nástroj, který by umožňoval s tak rozsáhlým objemem dat dále pracovat (podrobněji viz oddíl II., podkapitola Popis mapy). Vizualně zprostředkovaná „big data“ mohou navíc zaznamenat jevy a vývojové trendy v dějinách českého knihtisku, které lze jiným způsobem jen těžko odhalit či identifikovat.

Výsledné řešení bylo tedy navrženo tak, aby *Mapa tiskařské produkce* splňovala jak funkci popularizační, tedy seznamovala širší veřejnost s geografickým rozložením a vývojem českého knihtisku vizuálně přitažlivou formou, tak i funkci vědecko-výzkumnou umožňující získat poměrně přesné a zároveň komprimované údaje o struktuře a obsahové skladbě tiskařské produkce v jakémkoli časovém rozmezí či geografickém prostoru. Toto pojetí se ukázalo nejen jako nosné, ale ve srovnání s podobnými projekty v evropském prostoru i jako jedinečné. Dosud zveřejněné mapy zaměřené na tiskařskou produkci pouze lokalizují vydání na mapě a nejsou zcela interaktivní (např. mapy k evropské prvotiskové produkci)²; většina databází k tiskařské produkci, a to ani ty nejprestižnější (*Universal Short Title Catalogue*,

¹ KPS – Databáze Knihopis. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=file&file_name=find-b&local_base=KPS (cit. 9. 8. 2019), *Bibliografie cizojazyčných bohemik do roku 1800*. Dostupné z: <http://clavius.lib.cas.cz/katalog/> (cit. 9. 8. 2019).

² *Gesamtkatalog der Wiegendrucke – Druckorte des 15. Jahrhunderts*. Dostupné z: <https://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de/GWMapDE.xhtml> (cit. 9. 8. 2019); *The Atlas of Early Printing*. Dostupné z: <http://atlas.lib.uiowa.edu/> (cit. 9. 8. 2019). *INCUNABULA. The Art & History of Printing in Western Europe, c. 1450-1500*. Dostupné z: <https://www.loc.gov/ghe/cascade/index.html?appid=580edae150234258a49a3eeb58d9121c&adbcs> (cit. 9. 8. 2019), srov. též *Mapping pre-1500 Printed Books Today*. Dostupné z: <http://mappingbooks.blogspot.com/2013/07/mapping-pre-1500-printed-books-today.html> (cit. 9. 8. 2019).

Incunabula Short Title Catalogue), zatím nemá podobné nástroje k dispozici vůbec.³ Mapa tiskařské produkce Čech a Moravy do roku 1800 je proto v tomto směru ojedinělá, a to jak co do rozsahu a typu vizualizovaných dat, tak co do šíře funkčnosti. Od projektů, které jako mapový podklad využívají *Google Maps* či jiné komerční služby, se navíc liší i tím, že obsahuje vlastní mapové podklady získané z open source projektu *OpenStreetMap*.⁴

Mapa funguje jednak jako samostatná webová aplikace, jednak bude integrována do připravovaného webového portálu *Knihověda.cz* (plánovaný výsledek projektu v roce 2020). Tento portál bude kromě mapové aplikace obsahovat i další vzájemně provázané zásadní zdroje ke starším dějinám českého knihtisku v podobě *Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku* a *Bibliografické databáze bohemikálních tisků, rukopisů a moderní literatury*. Předpokládané cíle a možnosti využití *Mapy tiskařské produkce* tedy byly v rámci projektu nejen naplněny, ale i výrazně překročeny, především pokud jde o její vědecko-výzkumný potenciál.

II. Vlastní popis výsledku

Datové zdroje a metoda

Zdrojová data zobrazovaná na *Mapě tiskařské produkce* pocházejí ze dvou národních retrospektivních bibliografických databází (*Knihopis českých a slovenských tisků* a *Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků do roku 1800*). Tyto bibliografické databáze evidují tiskařskou produkci v českých zemích od jejího počátku až do roku 1800 a jsou spravovány jako samostatné zdrojové báze v různých institucích (Národní knihovna ČR a Knihovna Akademie věd ČR) i v odlišných katalogizačních systémech (*Aleph* a *Clavius*). V rámci projektu *Knihověda.cz* byly obě databáze integrovány v jednotném vyhledávacím rozhraní (dostupné na adrese: <https://knihoveda.lib.cas.cz>) a jejich obsah byl doplněn tak, aby obsahovaly všechny dosud známé tisky vydané v českých zemích a to včetně knih vydaných před rokem 1500, jež původně v těchto databázích nebyly zařazeny. Jednotlivé záznamy byly navíc obohaceny o nové selekční údaje, které výrazně rozšiřují možnost podrobněji analyzovat dobovou tiskařskou produkci. Jedná se především o tematická a žánrová hesla v podobě národních autorit spravovaných Národní knihovnou ČR.⁵ Heslář témat a žánrů pro českou tiskařskou produkci byl řešitelským týmem navržen tak, aby rámcově pokryl obsahovou strukturu celé tiskařské produkce a umožnil její základní obsahovou analýzu (viz Příloha č. 4).

Mapová aplikace přejímá vybraná data z mezibáze vyhledávacího nástroje VuFind, který zastřešuje zdrojové databáze národní retrospektivní bibliografie. V těchto dílčích databázích jsou bibliografická data strukturována do číselných polí podle

³ *Universal Short Title Catalogue*. Dostupné z: <https://www.ustc.ac.uk/> (cit. 9. 8. 2019), *Incunabula Short Title Catalogue*. Dostupné z: <https://www.bl.uk/catalogues/istc/> (cit. 9. 8. 2019).

⁴ *OpenStreetMap*. Dostupné z: <https://www.openstreetmap.org> (cit. 9. 8. 2019).

⁵ Národní autority České republiky. Dostupné z: <https://autority.nkp.cz/> (cit. 9. 8. 2019).

knihovnického standardu MARC21. Pro potřeby mapy jsou zásadní údaje o roku vydání tisku a jazyce díla, které jsou povinnou součástí kódovaného pole 008 (v případě vícejazyčného díla také pole 040). Informace o tiskaři/nakladateli podchyteného vydání a selekční údaje věcného popisu, které tvoří předmětová a žánrová hesla v autoritní podobě, jsou přejímána z příslušných polí (700, 650, 655). Pro místo vydání tisku je určeno národní pole 984, které bylo pro dané účely částečně nově implementováno a doplněno o relevantní údaje. Díky těmto údajům lze tiskařskou produkci jednak lokalizovat do konkrétních míst na mapě, jednak ji dále podrobněji strukturovat a analyzovat z hlediska chronologického, jazykového, a také z pohledu tematické a žánrové skladby vydávaných knih.

Vzhledem k těmto širokým selekčním možnostem sjednocených databází byly pro mapovou aplikaci vyvinuty i odpovídající nástroje, které se neomezují jen na vizualizaci geografických údajů (pohyb v mapě), ale umožňují filtrování tiskařské produkce podle tiskařů, žánrů, témat a jazyka evidovaných vydání. Jednotlivé rešerše je navíc možné vizuálně srovnávat či různě kombinovat (viz podkapitola Popis mapy). Můžeme například srovnávat tiskařskou produkci jednotlivých měst či tiskařů, sledovat jazykový vývoj tiskařské produkce v českých zemích v konkrétním období: škála dotazů a srovnání je široká a vzájemně kombinovatelná.

Mapa tiskařské produkce zobrazuje současný stav zpracování obou bibliografických databází. Kompletace a doplňování dat bude v rámci projektu *Knihověda.cz* probíhat do konce roku 2020, přesto však již nyní mapa zobrazuje zhruba 80 % opravených a doplněných dat, zejména pokud jde o starší období (od počátku knihtisku až do roku 1750). Po dokončení projektu bude webová aplikace vizualizovat kompletní tiskařskou produkci českých a moravských tiskařů vydanou do roku 1800 v podobě, jak dnes je známá na základě dochovaných a evidovaných exemplářů.

Popis mapy

Mapová aplikace se skládá ze tří částí: vlastní mapy, časové osy a rešeršního modulu. Tyto části jsou vzájemně interaktivní, což znamená, že při práci v mapě (výběr lokalit/y) se výsledky generují také v rešeršním panelu (zobrazí se souhrnný počet vydání v dané lokalitě, počet a jména tiskařů zde působících, počet a seznam jazyků, v nichž byly knihy v daném místě vydány atp.), tak i v časové ose, kde se automaticky zobrazí graf reflektující dobovou produkci. Podobně lze pracovat i s ostatními částmi: např. po vymezení časového úseku v časové ose se na mapě zobrazí všechny lokality, kde se v daném časovém úseku tisklo, na dotaz v rešeršním panelu reaguje jak mapa (zobrazením lokalit s polem s počtem vydání), tak časová osa, která se samostatně omezí na období, kterého se dotaz týká.

Proklikem z názvu lokality v mapě uživatel získá přehled o dějinách knihtisku v dané lokalitě prostřednictvím hesla v *Encyklopedii knihy v českém středověku a raném novověku* (výstup z projektu *Knihověda.cz* z roku 2018), obsahující základní kontextový regionální rámec včetně citací odborné literatury. Po najetí myši na lokalitu se zobrazí

okno, ve kterém je uveden celkový počet evidovaných vydání v daném místě. V tomto okně je také možné pomocí kliknutí na odkazovací ikonu přejít na zobrazení výsledku rešerše v integrovaných databázích, kde se nacházejí analytické popisy jednotlivých vydání. Kliknutím levým tlačítkem myši lze provést vlastní výběr lokality, což se projeví barevnou změnou (černý bod vybrané lokality se zbarví červeně). Na mapě lze vybrat více lokalit - časová osa i rešeršní panel pak ukazují součet produkce v těchto lokalitách (v případě výběru dvou a více lokalit se celkový výsledek evidovaných vydání sčítá).

Rešeršní panely (číslo 1 až 5) umístěné vpravo umožňují jednoduché či kombinované vyhledávání podle měst, tiskařů, žánrů, témat, jazyka a časového rozmezí. Nad vyhledávacím oknem vpravo se zobrazí celkový počet evidovaných vydání. Vyhledávaný termín lze zadat přímo vepsáním do příslušného pole nebo využít nabídku automatické nápovědy. V pravé horní části vyhledávacího okna se nachází ikona odkazu, která umožní přejít na zobrazení výsledku rešerše v integrovaných databázích. Nabízené položky jsou řazeny sestupně podle počtu výskytů.

Tzv. rešeršní panely - jedná se o barevně odlišená vyhledávací pole s čísly 1 až 5 - umožňují komparaci různých parametrů tiskařské produkce. Pro parametr, který chceme srovnat, je nutné použít samostatnou rešeršní sadu, barevně odlišené výsledky se poté zobrazí jak v mapě u jednotlivé lokality, tak v časové ose. Pro komparaci jednotlivých parametrů (produkce v několika lokalitách, zastoupení jazyků nebo např. konkrétního žánru) je tedy třeba vytvořit několik rešeršních dotazů.

Časová osa reaguje na výběr v mapě lokalit i na zadání dotazu ve vyhledávacím okně, lze s ní však pracovat i samostatně. Výběr časově omezeného období lze provést přidržetím a tažením myši (vybraný časový úsek se v ose zobrazí šedou barvou). Počet evidovaných vydání pro daný rok je vyjádřen číslem (v případě komparace čísly) nad konkrétním datem v časové ose. Kolečkem myši lze přiblížit či oddálit sledovanou oblast tzn. lze sledovat produkci po jednotlivých letech či delších časových úsecích. Při podržení kolečka myši lze časovou osou pohybem myši posouvat zleva doprava.

Webová aplikace také umožňuje pomocí ikon v horní liště stránky tisk aktuálních výsledků vyhledávání. Dále poskytuje uživateli základní uživatelskou nápovědu, informaci o Mapě a také odkaz na portál *Knihověda.cz*. Do budoucna (v rámci realizace anglické verze celého webového portálu *Knihověda.cz*) se rovněž počítá i s vytvořením anglické verze Mapy.

Popis technického řešení

Mapa je koncipována jako modulární software, který je sestaven výhradně z komponent, jejichž zdrojový kód je dostupný pod svobodnými licencemi. Zdrojový kód celého softwarového řešení je (pod svobodnou licencí) dostupný prostřednictvím webové služby *GitHub*.⁶

⁶ *GitHub* – *VaclavC/Knihoveda-mapa*. Dostupné z: <https://github.com/VaclavC/Knihoveda-mapa> (cit. 9. 8. 2019).

Mapová aplikace získává potřebná data z integrovaných bibliografických databází (dostupné na adrese: <https://knihoveda.lib.cas.cz>) prostřednictvím platformy pro vyhledávání textu *Apache Solr*.⁷ Pro mapovou aplikaci jsou využita pole *publishPlace_geo*, *masterPrinter*, *topic*, *genre* a *language_cs*. Mapový podklad pro zobrazení uvedených dat je vytvořen z volně dostupných dat projektu *OpenStreetMap*.⁸ Mapová data jsou uložena v databázi *PostgreSQL*⁹ a jsou zpřístupněna pomocí modulu *mod_tile*¹⁰ webového serveru *Apache*¹¹ s využitím renderovacího démona *renderd*. Webový server dále slouží jako proxy server pro vlastní mapovou aplikaci, která je naprogramována v jazyce *Java* s použitím frameworku *Apache Wicket*.¹² Pro přístup k datům je využito API *Solr*. Zobrazení podkladové mapy je realizováno pomocí knihovny *OpenLayers* verze 3.¹³ Pro některé prvky uživatelského rozhraní je využita sada nástrojů *Twitter Bootstrap*.¹⁴

III. Návrh využití výsledku

Mapa tiskařské produkce Čech a Moravy je cílena jak na širší veřejnost, tak na odborníky ze společensko-vědních oborů, zejména z oblasti knihovědy, historie (včetně regionální), literární historie a vědy, komparistiky či bohemistiky. Jako podpůrný edukativní materiál může být použita i v rámci středoškolské a vysokoškolské výuky.

Laická veřejnost ocení vizualizační a interaktivní zobrazení tiskařské produkce včetně propojení s encyklopedickými hesly o dějinách knihtisku v jednotlivých lokalitách. Významná je však především její funkčnost jako samostatného výzkumného nástroje pro výzkum staršího období českého knihtisku. Mapa umožňuje díky integrovanému rešeršnímu modulu získat širokou škálu informací o skladbě tiskařské produkce a to nejen z hlediska lokalit, ale i z hlediska obsahové či žánrové či jazykové skladby produkce a představuje tak významný výzkumný nástroj, vycházející a testující práci s tzv. „big daty“. Uživatel mapy tak může získat nejen odpovědi na již položené výzkumné otázky, vizualizace shromážděných dat může zároveň i nové výzkumné otázky generovat (např. jak vysvětlit konkrétní výrazné nárůsty či poklesy v objemu tiskařské produkce v určitém období či v určité lokalitě, změny v jazykové skladbě atp.). *Mapa tiskařské produkce Čech a Moravy* by se tedy v budoucnu měla stát zásadním výzkumným nástrojem pro studium dějin českého knihtisku.

⁷ *Apache Solr*. Dostupné z: <https://lucene.apache.org/solr/> (cit. 9. 8. 2019).

⁸ *OpenStreetMap*. Dostupné z: <https://www.openstreetmap.org> (cit. 9. 8. 2019).

⁹ *PostgreSQL. The World's Most Advanced Open Source Relational Database*. Dostupné z: <https://www.postgresql.org> (cit. 9. 8. 2019).

¹⁰ *GitHub – openstreetmap/mod_tile*. Dostupné z: https://github.com/openstreetmap/mod_tile (cit. 9. 8. 2019).

¹¹ *Apache HTTP Server Project*. Dostupné z: <https://httpd.apache.org> (cit. 9. 8. 2019).

¹² *Apache Wicket*. Dostupné z: <http://wicket.apache.org> (cit. 9. 8. 2019).

¹³ *Open Layers*. Dostupné z: <https://openlayers.org> (cit. 9. 8. 2019).

¹⁴ *Bootstrap*. Dostupné z: <https://getbootstrap.com> (cit. 9. 8. 2019).

IV. Seznam použité související literatury

- Andrle, Jan. Česká národní retrospektivní bibliografie jako pomůcka a výzva pro literární historii. *Česká literatura: časopis pro literární vědu*. Roč. 60, č. 6 (2012), s. 903-930.
- Bad'urová, Anežka; Veselá, Lenka. Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků z let 1501–1800 (BCBT). *Informace* [online]. 2015, č. 1 [cit. 2019-08-06]. Dostupné z: https://www.lib.cas.cz/casopis_informace/bibliografie-cizojazycnych-bohemikalnich-tisku-let-1501-1800-bcbt/ (cit. 9. 8. 2019).
- Bad'urová, Anežka. Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků z let 1501–1800 zpracovávaná v Základní knihovně – Ústředí vědeckých informací ČSAV. In: III. národní konference o bibliografii v ČSR. Sborník materiálů. Praha, Státní knihovna ČSR 1987, sv. 2, s. 332-335.
- Bad'urová, Anežka. Chronologické mezníky v evropských retrospektivních bibliografiích. In: Tiskárny a tisky 19. století. Sborník příspěvků z celostátní konference pořádané při příležitosti 200. výročí založení jindřichohradecké Landfrasovy tiskárny. Jindřichův Hradec 3.–4. září 1997. Jindřichův Hradec, Okresní muzeum 1998, s. 12-18.
- Bohatcová, Mirjam. Der gegenwärtige Bearbeitungsstand der Druckproduktion vom 15. bis zum 18. Jahrhundert in den böhmischen Ländern. In: Gutenberg-Jahrbuch 1987, s. 265-278.
- Ciglerová, Jana. Zpracování sekundárních autorů v elektronické verzi Knihopisu. *Folia Historica Bohemica*: Roč. 26, č. 2 (2011), s. 509-520.
- Hejnic, Josef – Bad'urová, Anežka – Bohatcová, Mirjam. Fragen der bibliographischen Beschreibung und Bearbeitung der tschechischen und fremdsprachigen bohemikalen Drucke des 16.–18. Jahrhunderts. In: Vorträge und Abhandlungen zur Slavistik, Band 17, München 1990, 56 s.
- Šícha, Vojtěch. Databáze Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků 1501-1800 (BCBT). Kniha 2014. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry. Martin: Slovenská národná knižnica, 2014, -, - /2014/, s. 373-377.
- Voit, Petr. Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí. I, Severinsko-kosořská dynastie 1488-1557. Praha: KLP, 2013.
- Voit, Petr. Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí. II, Tiskaři pro víru i tiskaři pro obrození národa 1498-1547. Praha: Academia, 2017.
- Voit, Petr. Osobní apel ke koncepci, komplexnosti a interdisciplinárnímu charakteru knižní kultury. *Knihy a dějiny*. Roč. 21, (2014), s. 95-100.

V. Seznam publikací, které předcházely výsledku specializovaná mapa s odborným obsahem

Bad'urová, Anežka. Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků z let 1501-1800. [CD]. - Praha: KNAV ČR, 2003.

Jelínková, Andrea. Žánry a témata v produkci českých tiskáren 16. století - nové možnosti zkoumání. *Knihy a dějiny*. Roč. 25, č. 1-2 (2018), s. 23-46.

Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. eds. Z. V. Tobolka, F. Horák, B. Wižďálková, Praha 1939-1967.

Mach, David. Knihopis českých a slovenských tisků a jeho integrace do portálu Knihověda.cz. *Knihovna: knihovnická revue*. Roč. 27, č. 2 (2016), s. 35-53.

Šícha, Vojtěch. Jazyková skladba pražské tiskařské produkce 16. století - přehledová studie. *Knihy a dějiny*. Roč. 25, č. 1-2 (2018), s. 47-67.

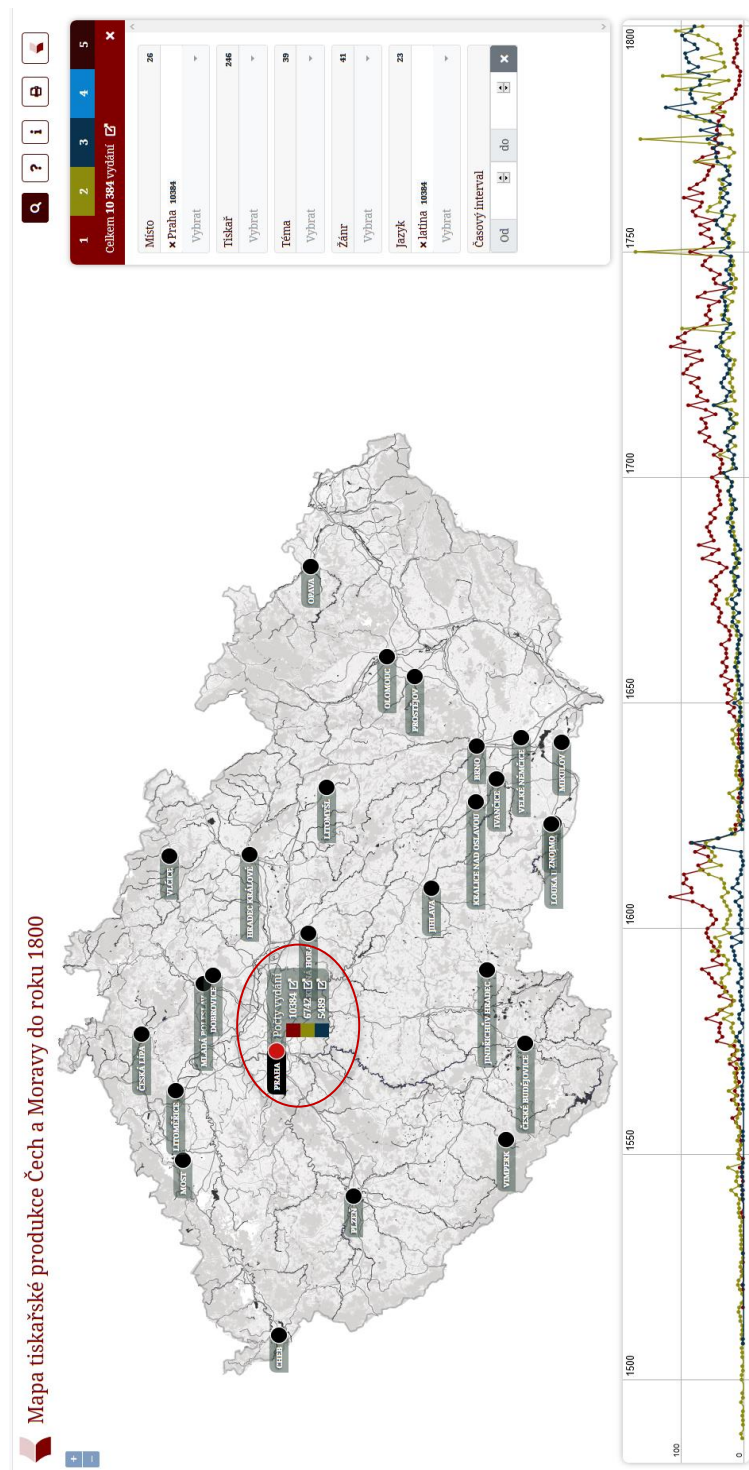
VI. Specifikace zjištěných informací

Mapa tiskařské produkce Čech a Moravy do roku 1800 je volně dostupná na adrese:
<https://mapa.knihoveda.cz>

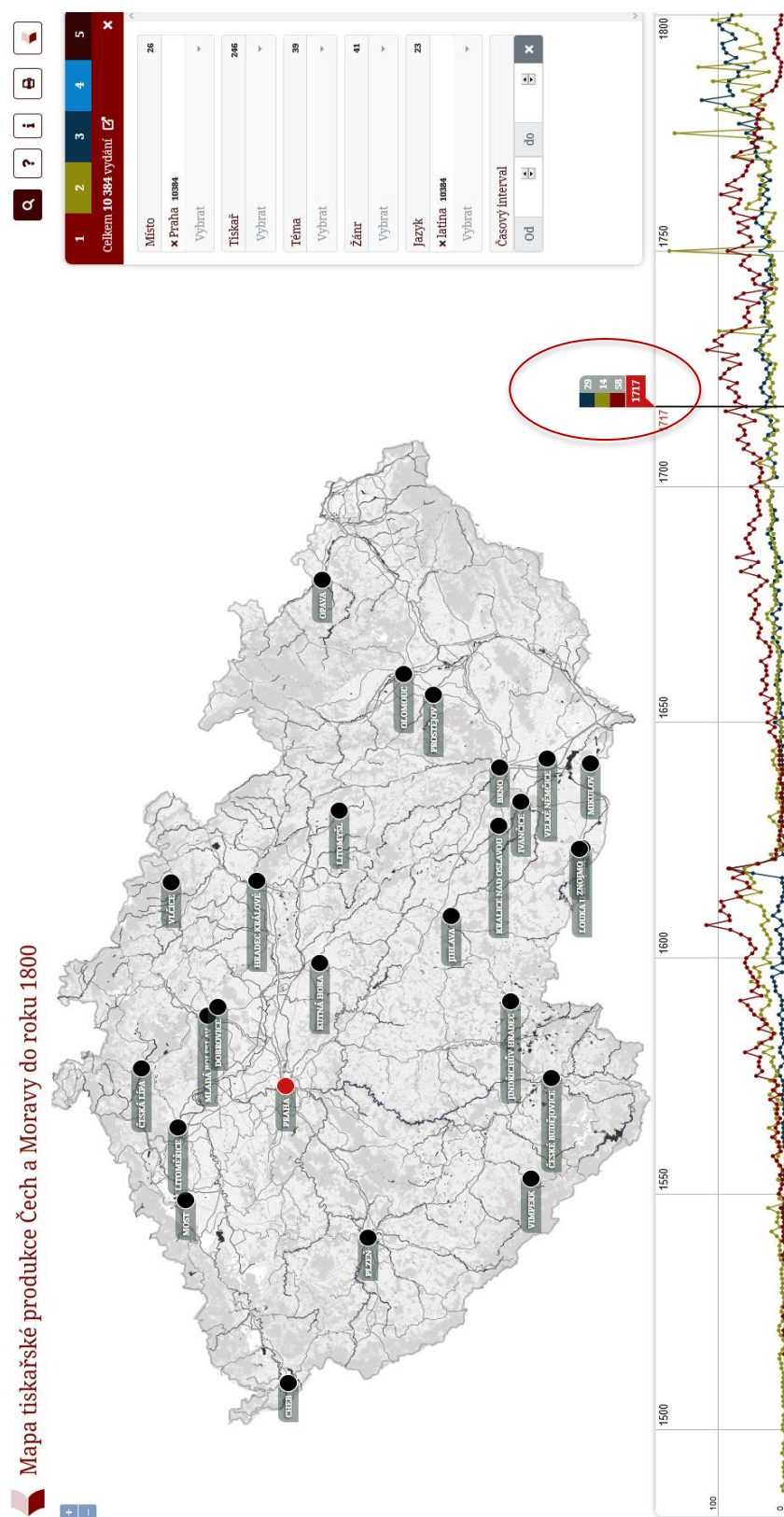
VII. Přílohy

Příloha č. 1: Ukázky funkčních možností *Mapy tiskařské produkce*

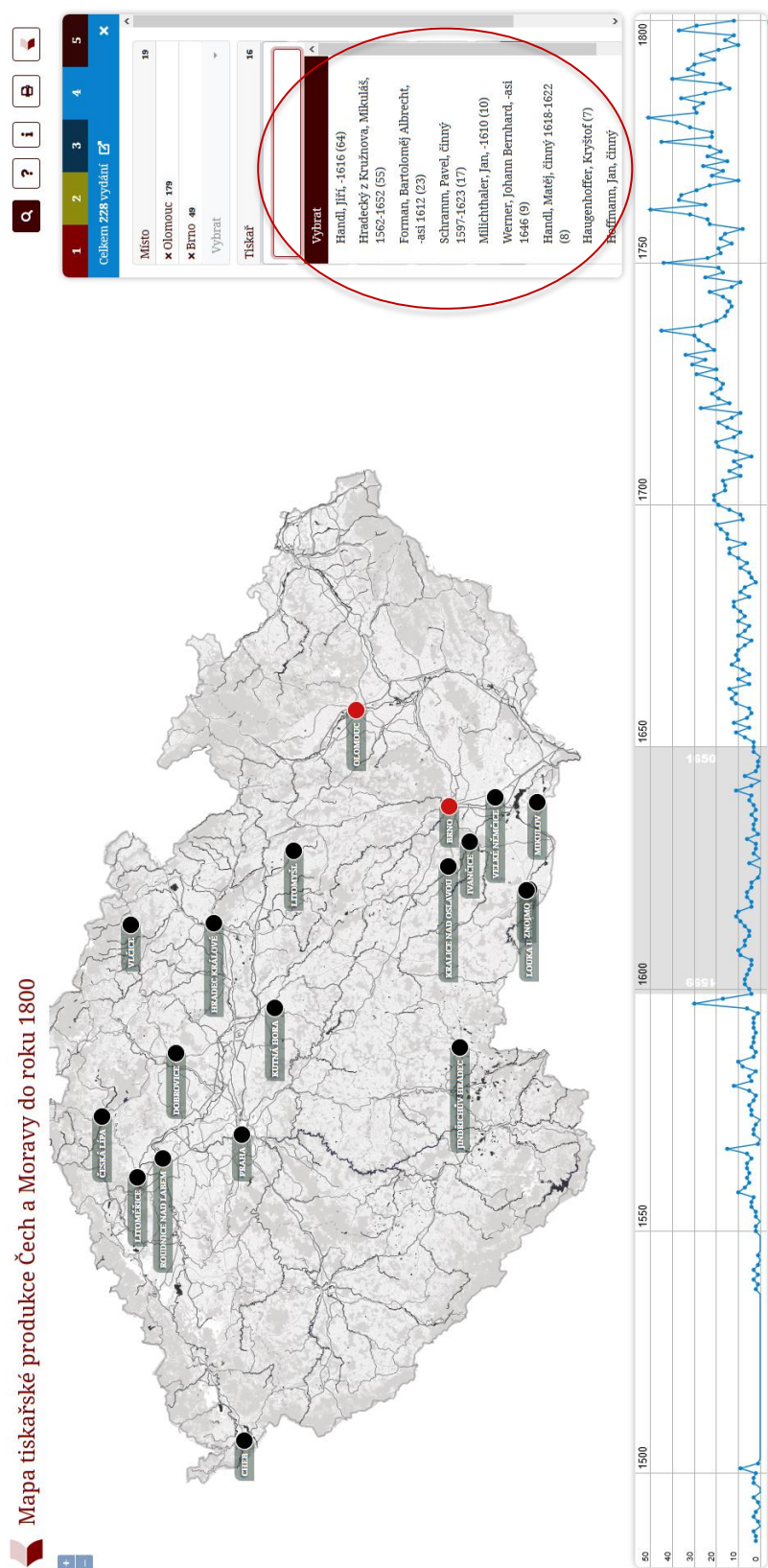
Zastoupení latiny, češtiny a němčiny v tiskařské produkci v Praze do roku 1800
(srovnání tří parametrů – využití 3 sad rešeršních polí).

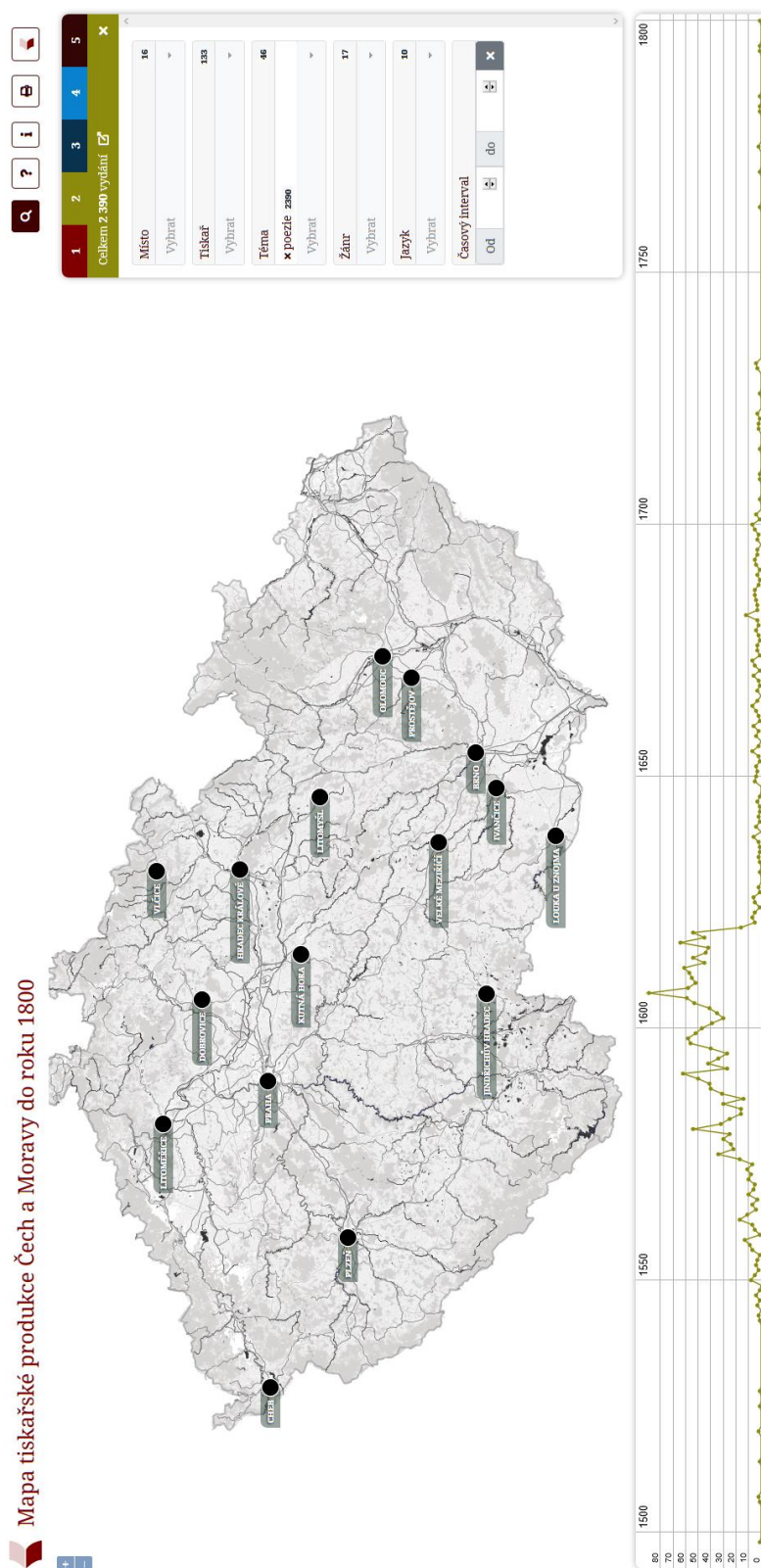
Zastoupení jazykové skladby tiskařské produkce v Praze v časové ose pro konkrétní rok.

Výsledek dotazu na knihtisk v Brně a v Olomouci v letech 1600-1650: v rešeršním poli se zobrazí seznam tiskařů, žánrů, témat a jazyků aktivních v daném období.

Místa vydání básnických skladeb do roku 1800 včetně grafického vyjádření v časové ose.

Příloha č. 2: Zobrazení řešerše v databázi po prokliku z mapy (lokalita Plzeň)

Příloha č. 3: Ukázka encyklopedického hesla k dějinám knihtisku ke zvolené lokalitě po prokliku z mapy (lokalita Plzeň)

Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku

Knihověda.cz

Hledat

Q

Hlavní strana

Náhodná stránka

Kategorie

Cítovat stránku

Přihlášení

Plzeň

Plzeň město s nejstarší knihtiskářskou minulostí v Čechách. Zavedení řemesla během poslední třetiny 15. století bylo zřejmě podpořeno dobrým spojením s Německem a výhodnějšími podmínkami, nežli poskytovala Praha. Během sedisvakance pražského arcibiskupství sídlila v katolické Plzni do roku 1478 svatovítská kapitula, která zde zastávala povinnosti biskupského úřadu, a rozmnožování liturgické literatury knihtiskem tak mohla podporovat přinejmenším finančně.

Majitelé první české tiskárny, jejíž činnost je doložena od roku 1476, neznáme. Byl-li zároveň výkoným sazečem i tiskařem, rovněž nevíme. Eventualita, že šlo o plzeňského Němce, který k sobě angažoval v Německu vyučeného sazeče českého původu, je s ohledem na ediční program málo pravděpodobná. Dle novodobých zryklostí Emma Urbánková proto řemeslníka označila pomocným jménem převzatým z názvu nejstaršího doloženého tisku. Dílnu tohoto Tiskaře Arnoštových Statut, který se dle Pravoslava Kneidla vyučil pravděpodobně v Bamberku, opustilo nejméně sedm prvotisků: počáteční tři liturgické knihy byly v letech 1476-1479 tištěny latinsky, čtvrtou dnes známou publikaci vzniklou po roce 1476 je nejstarší jazykově český tisk Kroniky trojanské. Někteří badatelé ve sporech o dataci Kroniky hájí časnější letopočet 1468 a dovozují, že Kronika je vůbec nejstarší knihou tištěnou v Čechách. Pravoslav Kneidl za plzeňským Tiskařem spatřuje dokonce osoby dvě. Staršího protagonistu, jímž by mohl být prozatím bezejmenný vyučenec bamberského typografa Albrechta Pfistera, považuje za výrobce Kroniky trojanské z roku 1468. V druhé osobě vidí Kneidl jeho schopnějšího žáka, který se těsně před 1476 osamostatnil a tuto skutečnost zdůraznil v explicitu Statut údajem „de impressione nova“. Bez ohledu na hypotézy je patrné, že první plzeňská knihtiskářská dílna zanikla pravděpodobně na počátku druhé poloviny 80. let 15. století.

Po více než jednom desetiletí se v Plzni usadil uherský rodák Mikuláš Bakalář. Tato nejstarší osobnost českého knihtisku, o níž existují alespoň kusé biografické informace, je doložena 1498-1513. Do roku 1500 vytiskl dle dnešních vědomostí osm publikací (celkový počet plzeňských prvotisků tím vzrostl na patnáct), přičemž pestrou ediční činností výrazně postoupil nad vydavatelský profil svého předchůdce. Bakalářův model vůbec poprvé v dějinách českého knihtisku akceptoval takřka celý zánořý terén soudobé rukopisné šíření četby. Teprve Bakaláře můžeme označit za prvního typografa, který doložitelně pěstoval pracovní kontakty na druhé straně hranice. Jeho nakladatelsko-výrobním partnerem byl Hieronymus Hölzel v Norimberku. Po Bakalářově smrti se v Plzni usadil 1521 Norimberčan Hans Pekk. Ten při vydávání měštanské literatury spolupracoval s humanistou Janem Mannuánem Fenclem. Když Pekk zemřel, tiskárnu provozoval 1532?-1533 málo známý Tomáš Bakalář, jímž slibný nástup plzeňského knihtisku skončil.

Pokus vzkřísit přerušenu tradici podnikl roku 1712 s marginálním výsledkem Josef Štůpec. Větší štěstí měl teprve Josef Jan Morgensäuler. Jeho tiskárna v Plzni působila od roku 1787 a majetkem rodiny, kdysi rakouské, zůstala díky obratné sňatkové politice až do druhé poloviny 19. století. Morgensäulerův nástupce Leopold Reiner založil 1831 litografickou dílnu, takže Plzeň se po Praze a Brně stala spolu s Litoměřicemi dalším městem s funkční kamenotiskárnou u nás.

Díky Ladislavu Lábkovi máme alespoň základní přehled o hustě zastoupené profesi knihvazačů. Ti jsou překvapivě doloženi již v době, kdy městský knihtisk ještě stagnoval. Až na Jana Šumara st. z první poloviny 16. století, o jehož původu nic nevíme, všichni pocházeli z Bavorska, Saska nebo ze Švýtska: Ulrich, Hans Jakub Stein (Štajn, Štejn, měšťanství získal 1640, v archivních materiálech veden do 1678), Adam Wurzer (Wurcel, Wurtzl, Wurzel, ve městě od 1648) a syn Václav Arnošt Wurzer (živnost převzal 1680), Johann Jakob Träger (měšťanství 1687), Melchior Beerhaldter (Percholter, ve městě od 1694), František Vrbanský z Prahy (ve městě pouze 1713), Franz Barzer (Barcer, zemř. 1721), Johann Haubt (doložen 1728-1731), Johann Benjamin Khün (Kühn, ve městě od 1737), Johann Jakob Lehner (ve městě od 1737), Johann Lamsar (ve městě od 1743) a Christian Gottlieb Köhler (ve městě od 1770). Prvním knihvazačem prokazatelně českého původu byl Jan Oliva, který se 1765 přistěhoval do Plzně z Nového Města pražského.

Lit.: BOHATCOVÁ, M.: Unbekannte, in: Regensburg entdeckte Pilsner Drucke aus dem 16. Jahrhundert. Germanoslavica. Zeitschrift für germano-slavische Studien 1 (6), 1994, s. 11-22; HANZLÍČKOVÁ, J.: Plzeňský knihtisk v 19. a 20. století. Praha 1971 (diplomová práce uložení na Ústavu informačních studií a knihovnictví FF UK v Praze); HEJNIC, J.: K počátkům českého knihtisku. Listy filologické 104, 1981, s. 102-116; HEJNIC, J.: Renesance Plzeň a kniha. Plzeň 1982; KNEIDL, P.: Kronika trojanská a nejstarší prvotisky vytištěné v Čechách. Strahovská knihovna, sborník Památníku národního písemnictví 11. Praha 1976, s. 160-188; LÁBEK, L.: Plzeňské knihtisk. Plzeň 1933; MAUR, J.: Dějiny československého knihtisku (se zřetelem k Plzni-kolébce českého knihtisku). Plzeň 1968; STRNAD, J.: Knihotiskari plzeňští v XV. a XVI. století. Památky archeologické a mistopisné 14, 1889, sl. 289-294; SUCHÁ, M.: Pět století knižní kultury v Plzni. Několik pohledů do historie knihy a tisku. Plzeň 1968; ŠEDO, I. P.: Tiskárna Josefa Jana Morgensäulera v Plzni. Knihy a dějiny 7/8, 2000-2001, s. 5-27; URBÁNKOVÁ, E.: Nejstarší prvotisky českého původu. In: Knihstisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory. Sborník prací věnovaných k 500. výročí knihtisku (věd. red. J. Polišenský). Praha 1970, s. 17-59.

Lex.: Clavis typographorum librorumque saeculi sedecimi. Index Aureliensis. Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum. Tertia pars. Vol. 3. Baden-Baden 1992, s. 204; CHYBA 328 a 370-371. = CHYBA, K.: Slovník knihtiskářů v Československu od nejstarších dob do roku 1860. Příloha Sborníku Památníku národního písemnictví Strahovská knihovna, roč. 1-19. Praha 1966-1984.

Autor hesla: Petr Voit

Zdroj: Petr Voit, Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století, Praha 2006.

Kategorie: Tiskárna kniha | Tiskaři, nakladatelé a knihkupci (CZ) - města

O portálu Knihověda.cz | Kontakty |

Program na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II), identifikační kód DG16P02H015

© 2019 Knihovna AV ČR, v. v. i.

Příloha č. 4: Hesláře témat a žánrů

Témata

Alchymie	Pedagogika
Architektura	Personalia
Astrologie	Poezie
Astronomie	Právo
Biblické texty	Prosopografie
Bibliografie	Próza
Biografie	Publicistika
Biologie	Slavnosti
Divadlo	Státověda
Ekonomie	Technika
Etická výchova	Teologie
Filologie	Územní správa
Filozofie	Veterinární
Fyzika	lékařství
Gastronomie	Vojenství
Geografie	Výtvarné umění
Geologie	Zemědělství
Hagiografie	
Historiografie	
Homiletika	
Hudba	
Chemie	
Christologie	
Kramářské tisky	
Lázeňství	
Lékařství	
Liturgika	
Mariologie	
Matematika	
Náboženství	

Žánry

Apologie	Martyrologia
Atlasy	Mapy
Bajky	Minuce
Básnické texty	Modlitební knihy
Cestopisy	Notované texty
Časopisy	Náboženské texty
Deníky	Noviny
Disertace	Obrazové publikace
Divadelní hry	Odborná pojednání
Encyklopedie	Památníky
Exempla	Písně
Gramatiky	Polemiky
Iluminované rukopisy	Populárně-naučné publikace
Kalendáře	Postily
Kancionály	Pověrečné texty
Katalogy	Prózy
Katechismy	Pranostiky
Kázání	Příležitostné texty
Konfese	Slabikáře
Korespondence	Slovníky
Kosmografie	Teze
Kroniky	Topografické dokumenty
Legendy	Učebnice
Letáky	Úřední texty
Libreta	Zábavné publikace
Liturgické knihy	Zpravodajské texty